

Kunnskap om barns kollektive ansvarserfaringer og implikasjoner for tjenesteutøvelse i barnevernet

Katrine Høgmo, Kwesi Alexander Kassah og Bente Lilljan Lind Kassah

UiT Norges arktiske universitet

Abstract: A major goal of the Child Welfare Services is to provide the best possible support to children in challenging life situations, including cross-cultural children, in Norway. However, there is inadequate knowledge about cross-cultural children's responsibility taking and its implications for service delivery in Norwegian municipalities. This chapter discusses the importance of increased knowledge of the responsibility-taking practices of cross-cultural children for Municipal Child Welfare Service workers' service delivery. The authors based the chapter on literature from studies on responsibility-taking experiences of children from Peru, Norway and other countries outside Europe. The literature indicates that many children have responsibilities to work and contribute to the sustenance of their families. Often, the children experienced feelings of identity, belonging and pride in mastering work roles. It is, therefore, difficult to understand the practices of these children as destructive parentification. On the contrary, the expectation that children provide for the upkeep of their families often attracts the destructive parentification label in European countries. Also, we argue that nuanced understanding of cross-cultural children's responsibility-taking practices and identities may equip Child Welfare Services workers with competence that may enable them to provide the best possible support to cross-cultural children in Norway.

Keywords: Child Welfare Services, cross-cultural children, responsibility taking, cultural competence, identity

Sitering av denne artikkelen: Høgmo, K., Kassah, K. A. & Kassah, B. L. L. (2020). Kunnskap om barns kollektive ansvarserfaringer og implikasjoner for tjenesteutøvelse i barnevernet. I B. L. L. Kassah, H. Nordahl-Pedersen & W.-A. Tingvoll (Red.), *Handlingsrom for profesjonalisert velferd: Kommunale tjenester for helse, omsorg og barnevern* (Kap. 11, s. 243–262). Oslo: Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.114.ch11>
Lisens: CC-BY 4.0.

Introduksjon

Et viktig mål for barnevernet i Norge er å ivareta barnas beste i tjenesteutøvelsen, da også barn med krysskulturell bakgrunn, som befinner seg i utfordrende livssituasjoner. Det er imidlertid begrenset kunnskap om krysskulturelle barns ansvarstaking, og om hvordan begrenset kunnskap virker inn på tjenesteutøvelsen i barnevernet. I dette kapitlet belyses hvordan økt kunnskap om krysskulturelle barns ansvarserfaringer kan ha betydning for kommunalt barnevernansatte som jobber for å sikre barnas beste. I 2020 er det 54 592 barn og unge som har barneverntiltak i Norge (Statistisk sentralbyrå, 2020), noe som tyder på at det er mange utsatte barn som er i kontakt med norsk barnevern. Barn som opplever risiko knyttet til oppvekstvilkår, skole, psykisk helse, rus, vold eller annet, betraktes som utsatte barn (NOU 2009: 22). Mange barn med krysskulturell barndom kan betraktes som å befinne seg innenfor gruppen utsatte barn. Ifølge Salole (2018) foreligger det begrenset forskning om krysskulturelle utfordringer og spørsmål. Barns kollektive ansvarserfaringer er imidlertid komplekse og må forstås kontekstuellt og undersøkes i dialog med det enkelte barnet og dets familie (jf. Ulvik, 2019).

Barn defineres her som personer under 18 år (barnevernloven, 1992, § 1–3). Barn som vokser opp med regelmessig innflytelse fra flere kulturer, omtales som krysskulturelle barn (Salole, 2018). Temaet er viktig, fordi et av barnevernets grunnprinsipper er at tjenesteutøvelsen skal være til barnets beste (barnevernloven, 1992). Barnas beste er en rettighet som er gjennomgående i barneretten (Høstmælingen, Kjørholt & Sandberg 2020). Det er ikke alltid åpenbart hva som er barnas beste, da det kan defineres forskjellig (Thomas, 2005, referert i Grønvold & Støre, 2010). Hvordan ansatte forstår og ivaretar krysskulturelle barns beste, avhenger av de ansattes kompetanse, og av hvilke muligheter de ser i handlingsrommet (se kapittel 1) for tjenesteutøvelse. Ifølge Engebrihtsen (2020) er det avgjørende å være bevisst at det ikke finnes et entydig svar på hva som er barnets beste når det gjelder krysskulturelle barns ansvarstaking overfor familiens opprettholdelse.

I Norge er det et statlig og et kommunalt barnevern, og i dette kapitlet rettes søkelyset mot den kommunale barneverntjenesten. Det er 295

kommunale barneverntjenester som er ulikt organisert, og som omfatter 425 kommuner (A. Proff, G. Proff, Toresen & Steinrem, 2018). Barnevernet som institusjon skal sikre at barn og unge som lever under forhold som kan skade deres helse og utvikling, får nødvendig hjelp og omsorg til rett tid (barnevernloven, 1992, § 1–1). Nasjonale myndigheter legger vekt på et kunnskapsbasert barnevern (Skivenes, 2018). Det innebærer at barns og foreldres kunnskap, forskning samt praksiskunnskap skal danne grunnlag for utvikling av tiltak i barnevernet. Den kommunale barneverntjenesten har ansvar for forebyggende arbeid, utredning og undersøkelser som inkluderer kartlegging av barnet og dets situasjon. Tjenesten skal også gi råd og veiledning, fatte vedtak om frivillige hjelpetiltak, treffe midlertidige vedtak i akutsituasjoner, forberede tvangsaker for behandling i fylkesnemnda for barnevern og sosiale saker og godkjenne og føre tilsyn med fosterhjem. Den kommunale barneverntjenesten skal iverksette tiltak og følge opp barn som mottar hjelp fra barnevernet, inkludert barn som er plassert utenfor hjemmet (Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet [Bufdir], 2019; Bufdir, 2020). Barneverntjenestene har også ansvar for ettervern av unge opptil 25 år som har hatt oppfølging fra barnevernet, og som fortsatt har behov for det (endringslov til barnevernloven, 2020). Enslige mindreårige flyktninger har ofte oppfølging fra kommunale barneverntjenester (Integrerings- og mangfoldsdirektoratet [IMDI], 2018). Det kommunale barnevernet yter tjenester til barn og familier i utsatte livssituasjoner, deriblant også barn og unge med flerkulturell bakgrunn. Det er behov for økt kompetanse på alle områder i det kommunale barnevernet, også når det gjelder tjenesteutøvelse knyttet til barn med minoritetsbakgrunn (Bufdir, 2020). Hensikten med kapitlet er å belyse at kunnskap om – og forståelse av – barns kollektive ansvarserfaringer kan bidra til å styrke barnevernets kunnskapsbaserte tjenesteutøvelse.

Datagrunnlaget for diskusjonen er hentet fra litteratur om barns kollektive ansvarserfaringer, både utenfor Europa og blant krysskulturelle barn i Norge. Videre i kapitlet presenteres teoretisk rammeverk, metoder for datainnsamling, presentasjon av data og drøfting av funnene. Til sist gis en oppsummering av kapitlet.

Teoretiske ressurser

Her presenteres relevante teoretiske begreper som kan gi en forståelse av barns kollektive ansvarserfaringer og barnevernansattes handlingsrom i møte med krysskulturelle barn og deres erfaringer. Det redegjøres for kulturkompetanse, barns ansvarserfaring, parentifisering og handlingsrom.

Kulturkompetanse

For å forstå begrepet kulturkompetanse er det først nødvendig å definere kulturbegrepet. Kultur forstås her som «de ferdigheter, oppfatninger og væremåter personer har tilegnet seg som medlemmer av et samfunn» (Eriksen, 1998, s. 24). Kultur er ikke statisk, men skapes kontinuerlig i en dynamisk prosess gjennom menneskers samhandling og etablering av meningsfelleskap (Eriksen, 1998; Hastrup, 1995; Eriksen & Sajjad, 2015). Begrepet kulturkompetanse er omdiskutert, og det argumenteres for at kulturkompetanse forutsetter holdninger, kunnskap og ferdigheter (Saus, Salamonsen, Douglas, Hansen & Thode, 2018). Videre påpeker forfatterne at kulturell kompetanse ikke kan gis som standardisert opplæring, men krever erfaring, tilpasning til det enkelte barn og dets familie samt stadig kritisk refleksjon. Derfor er det viktig for barnevernansatte å jobbe kontinuerlig med holdninger, kunnskap og ferdigheter på individuelt, gruppe- og organisasjonsnivå gjennom hele yrkeslivet (Saus et al., 2018). Kulturell kompetanse innebærer at barnevernansatte er bevisst at vi har ulike kulturelle referanserammer, og at de søker å få innsyn i disse ved å etterspørre brukernes egne erfaringer. Det innebærer videre at barnevernansatte prioriterer å involvere brukerne i beslutninger som angår dem, samt at innsikten de får gjennom dette, brukes aktivt i de ansattes vurderinger, beslutninger og fremgangsmåter (Saus, 2006; McPhatter, 1997; Boine 2010). Det er viktig å ha bevissthet om ulike kulturelle referanserammer samtidig som man vurderer hvordan disse henger sammen med andre sosiale og økonomiske forhold, som migrasjon, flukt, levekår og minoritetsrelaterte faktorer (Engebriqtsen, 2017; Berg et al., 2017; Fylkesnes & Paulsen, 2019). Kulturkompetanse for dem som jobber innenfor barnevernet, innebærer i stor grad også en forståelse av hvorfor det er

viktig at barn blir anerkjent for den de erfarer at de er, for deres identitet (Lauritsen & Berg, 2019). Jenkins (2014, s. 19) definerer identitet som «vår forståelse av hvem vi er og hvem andre mennesker er, og, gjensidig, andre menneskers forståelse av seg selv og av andre (som inkluderer oss)». Identitet forstås i dette kapitlet som noe grunnleggende relasjonelt, det vil si at vår erfaring av oss selv i stor grad påvirkes av det sosiale miljøet vi befinner oss i, og av den tilbakemeldingen vi får fra betydningsfulle andre (jf. Jenkins, 2014). Grunnleggende verdier og forståelsesmåter kan variere mellom ulike sosiokulturelle grupper og er også en del av barns og unges identitet (Salole, 2018). Dette er spesielt viktig i barnevernets arbeid med krysskulturelle barn.

Barns kollektive ansvarserfaringer

Kollektive ansvarserfaringer kan forstås som erfaringer knyttet til menneskers plikter i livsløpet. I den vestlige delen av verden blir barnerollen i dag ofte forbundet med lek og læring, mens voksenrollen først og fremst forbindes med arbeid og produktivitet (Montgomery, 2008; Abebe & Bessell, 2011). Dette skillet i ansvar mellom barn og voksne er fundert i en bestemt historisk, økonomisk og kulturell kontekst (James, Jenks & Prout 1999; Schrumpf, 2007).

Barn i Norge forventes gradvis å lære og bli et selvstendig uavhengig individ som tar ansvar for egen læring og individuelle utvikling (Lidén, 2017; Erstad, 2015; Engebrihtsen & Fuglerud, 2009; Engebrihtsen, 2020; Salole, 2018). FNs barnekonvensjon (De forente nasjoner, 1989; FN-sambandet, 2019) og dominerende globale politiske diskurser om den ideelle barndommen setter utdanning fremfor arbeid og konsum over produktivitet (Abebe & Bessell, 2011). I noen samfunn innebærer barnerollen arbeid og medansvar for familiens opprettholdelse (Abebe, Waters & Skelton, 2017). Ifølge International Labour Office (ILO) var 152 millioner barn i arbeid på verdensbasis i perioden 2012–2016 (ILO, 2017). Mesteparten av barns arbeid foregår innad i familieenheten (ILO, 2017). De fleste barn arbeider på familiegårder med jordbruk eller i familiebedrifter, og familiene er ofte avhengig av barnas arbeidsbidrag for å klare seg (ILO, 2017). Mye av det arbeidet som barn utfører på verdensbasis,

kan ikke regnes som utnyttende. Barn arbeider ofte side om side med andre i familien, med arbeidsoppgaver som er tilpasset alder og fysikk. Arbeidet kan ofte fungere utdannende slik at barn får relevante erfaringer for sitt senere liv, samtidig som de får en plass og tilhørighet i samfunnet (Abebe et al., 2017; Aufseeser, Bourdillon, Carothers & Lecoufle, 2018).

Flere stiller spørsmål ved hvordan vi kan skille arbeid, lek og læring, og de argumenterer for at disse svært ofte henger sammen (Montgomery, 2008; Punch, 2003; Høgmo, 2012; Abebe et al., 2017). Barns arbeidsdeltakelse kan i mange tilfeller gi et barn eller en familie inntekt som gjør det mulig å betale for barnets utdanning (Morrow, 2017), og barnet får dermed mulighet til å forbedre egen situasjon (Aufseeser et al., 2018). Andre ansvarsoppgaver som husarbeid, matlaging og omsorgsoppgaver som pass og stell av yngre eller eldre familiemedlemmer kan også være avgjørende for barns og deres familiers velferd (Abebe et al., 2017). Blant norske barn kan vi også finne eksempler på kollektive ansvarserfaringer (Jávo, 2010) som utfordrer ideer om en barndom preget av lite ansvar for familiens ve og vel. Det er imidlertid lang tradisjon for at barn tar ansvar og arbeider som tungeskjærere under lofotfisket (Johansen, Juell & Lysvold, 2019). Lavinntektsfamilier og aleneforeldre vil kanskje ha større behov for at barn hjelper til med ulike oppgaver enn andre familier, uavhengig av kulturell bakgrunn. Boine (2010) hevder at enkelte samiske barn gradvis oppdras til å få ansvar tidligere enn det som er vanlig blant den norske majoritetsbefolkningen, men det finnes generelt lite nyere forskning på samiske barns ansvarserfaringer (Saus et al., 2018).

Å delta i arbeid og ulike ansvarsoppgaver oppleves ikke alltid som negativt. «Work has also a psychological significance: it is an essential source of identity, which provides children and young people with confidence, relative independence, and feelings of self-worth» (Abebe et al., 2017, s. ix). Det er viktig å nyansere barns ansvarstaking, at man verken svartmaler eller romantiserer, men at man viser kompleksiteten ved å ta utgangspunkt i konkrete barns liv og utforske deres kollektive ansvarserfaringer sammen med dem (Abebe et al., 2017; Aufseeser et al., 2018).

Parentifisering

Parentifisering er betegnelsen på en form for omsorgssvikt der barn inngår i omsorgsroller overfor sine omsorgspersoner. Barnets kulturbakgrunn er et av flere momenter som må vektlegges i vurderingen av om parentifisering er tilfelle. Kvello (2015, s. 214) definerer parentifisering slik: «Barnet trekkes inn i en voksenverden det ikke er modent for, eller gis større belastninger enn det som er kulturelt vanlig eller ansett som forsvarlig/ønskelig ut fra alder og modenhet.» Haugland (2006, s. 212) oversetter Valleau, Bergner og Hortons (1995, referert i Haugland, 2006) definisjon på følgende måte: «Parentifisering er et mønster av familieinteraksjon hvor barn og ungdom tildeles roller og ansvar som innenfor deres kultur normalt utføres av voksne omsorgsgivere.» Ifølge Jurkovich (1997) innebærer adaptiv parentifisering at barn får omfattende omsorgsoppgaver i familien, men samtidig får barnet støtte fra andre. Arbeidsoppgavene kan ha avgrenset varighet. Adaptiv parentifisering kan ha positive konsekvenser som økt selvfølelse og kompetanse, samt økt empati og resiliens (Haugland, 2006). Parentifisering betraktes som destruktiv når arbeidsoppgavene ikke står i forhold til alder og modenhet, og når barna ikke får støtte eller anerkjennelse for sin innsats. Destruktiv parentifisering innebærer at generasjonsgrenser og kulturelt definerte regler som gjelder roller, rettigheter og forpliktelser mellom barn og foreldre, smuldrer opp. Det kan være utfordrende for barnevernansatte å vurdere hvorvidt ansvaret krysskulturelle barn i Norge har, er eller ikke er en urimelig byrde (Kvello, 2015).

Handlingsrom

Begrepet handlingsrom, «managerial discretion» eller «latitude of action», omhandler ansvars- og myndighetsområder i en organisasjon (se kapittel 1). Begrepet viser til «rom for handling», det vil si rommet mellom krav og begrensninger som virker styrende på de valgene som foretas (Stewart, 1982). I Norge har flere benyttet begrepet for å synliggjøre muligheter og begrensninger for handling i organisatoriske kontekster (Strand, 2007; Espedal, 2008; Espedal & Kvitastein, 2014; Andersen, Moldenæs & Torsteinsen, 2017). Ifølge Hambrick og Finkelstein (1987)

kan et stort handlingsrom påvirke strategiske valg, og handlingsrommet har slik betydning for en organisasjons resultater. I tråd med Hambrick og Finkelstein (1987) sin forståelse av begrepet kan handlingsrommet påvirke barnevernansattes mulighet til å forme barneverntjenestens mål og fremgangsmåter. Ifølge Schönfelder, Andersen og Kane (2018) skapes handlingsrommet kontinuerlig i krysningen mellom ulike faktorer. Forfatterne påpeker at kunnskap kan være en faktor som skaper muligheter og begrensninger for hva man kan eller ikke kan gjøre. Ulvik (2019) hevder at ulike faglige perspektiver og forståelser av barn har ulike konsekvenser for tjenesteyteres handlingsrom. Kunnskap i form av «selvfølgelige» forståelser av barn kan stenge dørene for mer hensiktsmessige fremgangsmåter i møte med enkeltbarn. Begrepet handlingsrom forstås i dette kapitlet som barnevernansattes mulighet til å gjøre handlingsvalg i rommet mellom begrensninger og krav i møte med krysskulturelle barn.

Metode

Forskningslitteratur fra ulike kilder er benyttet i dette kapitlet. Empiriske funn fra et seks måneder langt kvalitativt etnografisk feltarbeid om barns kollektive ansvarserfaringer i landsbyen Llaqta danner grunnlag for kapitlet. Llaqta er et fiktivt navn på en landsby i de peruanske Andesfjellene bestående av rundt hundre hushold med fattige bønder. Feltarbeidet ble gjennomført av førsteforfatter i forbindelse med hennes masteroppgave i sosialantropologi (Høgmo, 2012). Hoveddeltakerne i studien var barn mellom tre og tolv år. Det ble også gjennomført semistrukturerte intervjuer med totalt seksten foreldre, fire lærere og en barnehagebestyrer.

Gjennom litteratursøk i Oria og Google Scholar ble det funnet annen forskningslitteratur om krysskulturelle barns kollektive ansvarserfaringer. Søkeordene var: barns ansvar, barns ansvarserfaringer, barn og arbeid, parentifisering, krysskulturelle barn, det kommunale barnevernet, arbeid med minoritetsfamilier, identitet og enslige mindreårige flyktninger. Problemstillingen vår er utforskende, og søkeordene reflekterer at det var viktig å få frem nyanser og synspunkter på barns kollektive ansvarserfaringer i ulike kulturelle kontekster. Forskningslitteraturen

som belyste vårt tema, ble gjennomlest, og informasjon om barns kollektive ansvarserfaringer er benyttet i vår diskusjon.

Empiri og diskusjon

Først presenteres empiriske funn om barns kollektive ansvarserfaringer i Llaqta samt forskning om barns kollektive ansvarserfaringer i Norge og i land utenfor Europa. Videre diskuteres hvordan økt kunnskap om krysskulturelle barns ansvarserfaringer kan ha betydning for ansatte i kommunalt barnevern som jobber for å sikre barnas beste.

Barns kollektive ansvarserfaringer

Data fra feltarbeidet i Llaqta viste at barna likte å ta ansvar for familiens og lokalsamfunnets opprettholdelse. Ansvarsoppgavene som barna i Llaqta ivaretok, varierte, men alle måtte bidra til familiens overlevelse. Barna var tidlig klar over betydningen av deres innsats for fellesskapet, deres levekår som fattige bønder tatt i betraktning. Typiske ansvarsoppgaver for barn fra barneskolealder var melking, mating av dyr, ærender, skolearbeid, å hjelpe til med matlaging, oppvask, gjeting, åkerarbeid, arbeid i familiens butikk en time eller to, vask av egne klær, pass av søsken eller å hjelpe besteforeldre. Barna arbeidet ofte sammen med søsken eller andre familiemedlemmer, og de tok gjerne initiativ til å arbeide og hjelpe andre utenom sine faste plikter. I tillegg til skolearbeid hadde barna mulighet til å kombinere ansvarsoppgaver med lek, samt egen tid til lek utenom ansvarsoppgavene.

Deltakelse i arbeidsoppgaver tilpasset alder og modenhet ble av foreldrene i Llaqta ikke betraktet som noe som hadde negative konsekvenser for barna. Foreldre responderte ofte positivt på barnas stadige initiativ til å ville delta i arbeidsoppgaver. Barna ble inkludert som verdige medarbeidere, og de fikk mange positive tilbakemeldinger fra familien og andre i landsbyen når de tok ansvar. Barn som unnlot å ta ansvar, ble straffet for ikke å ha handlet etter normene. Barns rolle i dette samfunnet kan forstås som preget av et moralsk ideal om at «et godt barn arbeider og hjelper til» i tillegg til å gå på skole og leke. Å bli oppfattet som en «trabajador»,

et arbeidsomt, ansvarsfullt, kollektivt orientert menneske, var i stor grad samsvarende med å bli betraktet som et godt menneske i Llaqta.

Annen forskning om barns kollektive ansvarserfaringer viser liknende funn og understøtter dataene fra Llaqta. Aufseeser med flere (2018) reddegjør for en rekke studier som viser at barns arbeid og ansvarstaking rundt om i verden kan ha psykososiale fordeler. Arbeid kan noen ganger gi barn mulighet til å ta kontroll over eget liv, det gir håp om å overkomme vanskeligheter og forbedre livssituasjonen, og barn kan få større selvtillit gjennom arbeid (Aufseeser et al., 2018). Crivello, Vennam og Komanduris studie (2012) viste for eksempel at unge arbeidere i rurale India snakket om hvordan det å arbeide gjorde dem stolte, særlig når de kunne bidra til å hjelpe familien. Aufseeser med flere (2018) understreker at mange barn blir ansett som ansvarsfulle og oppnår rettigheter som bidragsytende samfunnsmedlemmer når de hjelper sine familier og samfunnet. Morrow (2017) sammenlikner fire ulike studier utført i Etiopia, India, Peru og Vietnam. Hun viser hvordan arbeid og ansvarsoppgaver innenfor familiens hushold bidrar til å integrere barna i familiesystemene. Ferdigheter lært gjennom arbeid vil også være nyttige hvis barna ikke har mulighet til å fullføre skolen, eller hvis foreldre går bort og barna må klare seg selv i et samfunn uten et fungerende velferdssystem (Morrow, 2017; Høgmo, 2012). Morrow (2017) beskriver hvordan fattige barn i fire ulike land inngikk i gjensidige avhengighetsrelasjoner til sine familier, og barna beskrev ofte arbeid som en kilde til stolthet. De opplevde det som viktig å støtte familien sin, noe som bidro til at de ble oppfattet som «et godt barn» (Morrow, 2017).

En studie om oppdragelsespraksiser blant pakistanske mødre i Oslo viser også hvordan mødrene anså barn og foreldre som gjensidig avhengig av hverandre (Erstad, 2015). Foreldre lærte ikke barna først og fremst å ta ansvar for seg selv, men å ta mer og mer ansvar overfor familien (Erstad, 2015). Lidén (2017) påpeker at også enslige mindreårige flyktinger ofte inngår i kollektivt orienterte familieforpliktelser. Familien, som i en del tilfeller har investert i reisen til Norge, forventer gjerne at barnet skal tilbakebetale sin gjeld, for eksempel i form av penger eller ved å oppnå gode skoleresultater. Mange enslige mindreårige flyktinger er opptatt av å komme fort i arbeid, slik at de kan hjelpe familien sin

(Paulsen et al., 2020). Samtidig får de ta del i et felleskap med nordmenn og får praktisere norsk. Noen mestrer dette godt og får ekstra krefter av å klare å hjelpe familien, mens andre opplever at de ikke klarer å innfri forventninger fra både familien og det norske majoritetssamfunnet samtidig. Engebrigtsen og Fuglerud (2009) viser i sin studie av tilpassingsprosesser blant somaliske og tamilske ungdommer i Norge at disse ungdommene opplevde at de måtte tilpasse seg det norske samfunnets krav og forventninger om individuell selvstendighet og frihet.

Nyansert kunnskap til barns beste

Det er trolig vanskelig, om ikke umulig, for barnevernansatte å utøve en best mulig tjeneste for krysskulturelle barn uten nyansert kunnskap om disse barnas kollektive ansvarserfaringer. Data viser at en del krysskulturelle barn tar mye ansvar for opprettholdelsen av familien. Krysskulturelle barns ansvarstaking overfor familien blir ofte verdsatt og kan være viktig for det enkelte barnet og for samspillet i familiene og samfunnet som helhet. Ifølge Abebe og Bessell (2011) bryter forståelsen av barns kollektive ansvarserfaringer utenfor Europa med den vestlige forståelsen av en ideell barndom. I det norske samfunnet er det for eksempel en utbredt forståelse at barn skal være mottakere av omsorg, ikke omsorgsgivere overfor sine foreldre (Engebrigtsen, 2020). Denne forståelsen av barns rolle kan føre til at krysskulturelle barns ansvarstaking av barnevernansatte betraktes som destruktiv parentifisering, noe som trolig vil ha betydning for hvilke handlinger som settes i gang for å ivareta barnets beste. Destruktiv parentifisering kan føre til omfattende inngripen i barns og familiers liv, noe som kan få alvorlige konsekvenser for barns integrasjon, både i familien og i samfunnet for øvrig. Barns ansvarserfaringer og kollektive orientering i en del samfunn utenfor Europa kan synes å ha likhetstrekk med adaptiv parentifisering. Betraktes kollektiv ansvarstaking som adaptiv parentifisering, vil det trolig frembringe mindre inngripende handlinger for å ivareta barnets beste enn ved destruktiv parentifisering. Hvis barns kollektive ansvarserfaringer anses som adaptiv parentifisering, kan barnevernet være med på å styrke både selvfølelse, empati og barns resiliens (Haugland, 2006).

En nyansert forståelse om at ikke alle kollektive ansvarserfaringer som krysskulturelle barn har, kan klassifiseres som destruktiv parentifisering, kan trolig også bidra til at barnevernansatte blir mer oppmerksomme og sensitive når de handler for å sikre krysskulturelle barns beste. Tilegnelse av en nyansert forståelse av krysskulturelle barns ansvarstaking med tanke på destruktiv eller adaptiv parentifisering kan derfor bidra med å styrke barnevernansattes kulturkompetanse. Ifølge McPhatter (1997) kan kulturkompetanse teoretisk fremstilles som blant annet det å ha tilstrekkelig kunnskap til å kunne forstå kulturforskjeller. Kulturkompetanse innebærer også at barnevernansatte utvikler evne til å identifisere og reflektere over forhold som har med kultur å gjøre (McPhatter, 1997). Dette innebærer at barnevernansatte søker å få innsyn i ulike kulturelle referanserammer ved å etterspørre barns og unges egne erfaringer, og hva det betyr for dem (Saus, 2006; McPhatter, 1997; Boine, 2010). Målet med kulturkompetanse er ifølge Williams (2005) å sørge for at man unngår en praksis som ikke er sensitiv overfor kulturelle forskjeller, som er respektløs mot dem som er fra en annen kultur, og som er diskriminerende. Med mer nyansert kunnskap om krysskulturelle barns ansvarstaking kan det bli mulig for barnevernansatte å se flere handlingsalternativer for tiltak innenfor sitt handlingsrom. Barnevernansatte kan samtidig få muligheten til å rette oppmerksomheten mot hva som konkret kan gjøres for å sikre barnas beste. Styrket kulturkompetanse kan slik bidra til at barnevernansattes handlingsrom for yrkesutøvelse utvides.

Individuelt versus kollektivt orienterte ansvarserfaringer

Økt forståelse for krysskulturelle barns kollektive ansvarserfaringer er viktig for å ivareta barnets beste, spesielt når barna erfarer motstridende forventninger knyttet til sin ansvarstaking. Data tyder på at barnevernansatte møter barn med krysskulturell bakgrunn som har en livssituasjon preget av mange og ulike forventninger fra det norske majoritetssamfunnet, fra familie og fra minoritetsmiljøer om hvordan de kan være «et godt barn». Forventningene til barns rolle i det norske samfunnet er ofte individorientert, da oppdragelsens mål ofte er å utvikle autonome

mennesker som primært ivaretar egne interesser (Jávo, 2010), mens forventningene fra krysskulturelle barns familie og minoritetsmiljø ofte er kollektivt orientert. Det vil si at et barn har forpliktelser overfor slekt og venner som er med i deres nettverk (Jávo, 2010). Individorientering vil si at barna er mer orientert mot seg selv når det gjelder ansvarstaking, mens kollektiv orientering innebærer at barna er opptatt av familiens beste når det gjelder ansvarstaking. I en norsk kontekst kan krysskulturelle barn forventes å handle både individorientert og kollektivt orientert for å ivareta forventninger som rettes mot dem fra ulike aktører i det norske samfunnet og fra familien. Hvis det gjeldende handlingsrommet i barnevernet får som konsekvens at barnevernansatte møter barns ønsker om å ta ansvar for sin familie med individorienterte ansvarsforventninger, og med forståelsen om at det er familien som skal ta ansvar for barnet, og ikke omvendt (Engebriktsen, 2020), kan hjelpen krysskulturelle barn får, være utilstrekkelig. Forventninger som har utspring i ulike orienteringer, kan oppleves som motstridende for det enkelte barnet, og resultatet kan være en opplevelse av krysspess (Eriksen & Sajjad, 2020). Ungdom med krysskulturell bakgrunn som forteller om sine erfaringer i barnevernet, sier det slik:

Det er dumt å oppleve at når vi vektlegger verdier fra vår kultur, som for eksempel å ta hensyn til folk i familien, kan noen i barnevernet si at vi må tenke mer på oss selv. Det kan bli mye forvirring og sorg ut av dette. (Forandringsfabriken, 2013, s. 8)

Kunnskap om – og forståelse av – det krysspesset krysskulturelle barn kan være utsatt for, kan bidra til at ansatte blir oppmerksomme på flere muligheter for handling når de skal støtte barn i utsatte situasjoner. Nyansert kunnskap om barns kollektive ansvarserfaringer kan styrke barnevernansattes kulturkompetanse og åpne opp for kultursensitive løsninger. Disse løsningene kan hjelpe krysskulturelle barn til å finne en balansegang mellom handlinger som på den ene siden er individorientert, og som på den andre siden er kollektivt orientert. En balansegang er viktig, for mange krysskulturelle barn i Norge kan ha et stort ansvar for å ivareta behovene for mat og helsehjelp hos familie som fremdeles bor i utlandet (Berg, Svendsen & Haraldsvik, 2019).

Samtidig viser data at barns ansvarstaking ofte belønnes med anerkjennelse, mens manglende ansvarstaking kan være knyttet til negative sanksjoner fra familien. Styrket kulturkompetanse kan bidra til kultursensitive løsninger som kanskje ikke trigger straffemekanismer i familien hvis det vurderes at barnets beste er å dempe barnets ansvarstaking for å frigjøre tid til for eksempel skole, lek og andre fritidsaktiviteter. Barnevernansattes kulturkompetanse er viktig for hvordan krysskulturelle barn og deres familier opplever møtet med norsk barnevern, og for barns integrering i det norske samfunnet. Mangelfull kulturkompetanse om barns ansvarstaking kan føre til at barna blir stående alene med ansvaret, både for å «tenke på seg selv» og for å tenke på sin familie. Engebrigtsen (2011) påpeker for eksempel at ungdommer kan oppleve en form for interessekonflikt mellom støtteapparatet i Norge og eksilmiljø og familienettverk i Norge og andre steder i Europa (Engebrigtsen, 2011).

Kunnskap om krysskulturelle barns identitet og barnevernansattes yrkesutøvelse

Kunnskap om krysskulturelle barns identitet kan være viktig for barnevernansatte når de søker å ivareta barnas beste. Data viser at for en del krysskulturelle barn er ansvarstaking overfor familien viktig for deres identitetsutvikling. Mange opplever stolthet og føler seg som verdifulle medlemmer i familien, samtidig som de får positive tilbakemeldinger fra både familiemedlemmer og venner. Når barn opplever at de bidrar til familiens overlevelse, blir ansvarstaking ofte en stor del av barnets identitet (Engebrigtsen, 2020). For å kunne bidra til at barn utvikler en positiv identitet, er det viktig å anerkjenne deres erfaringer og kunnskaper (Lauritsen & Berg, 2019, s. 34). Anerkjennelse av erfaringer og kunnskap om krysskulturelle barns ansvarstaking kan bidra til å styrke det arbeidet barnevernansatte utfører for barnas identitet. Salole (2018, s. 31) påpeker at «[s]tøtte i krysskulturelle barns identitetsarbeid og hjelp til å forene de motsetningene de lever med, øker deres opplevelse av tilhørighet» (Salole, 2018, s. 31). Ved å anerkjenne den betydningen ansvarstaking overfor familien kan ha for et enkelt barn med krysskulturell bakgrunn, og de utfordringene denne ansvarstakingen eventuelt skaper, kan det åpnes et

rom for at barnevernansatte kan gå i dialog med barna og deres foreldre på nye måter. Det understrekes i høringsnotatet om forslag til ny barnevernlov (2019, s. 54, lovforslag § 1–9, s. 381) at det er viktig å undersøke hvilken betydning kulturbakgrunn har for det enkeltes barnets identitet, for slik å kunne vurdere barnets beste. Oppmerksomhet på krysskulturelle barns identitet knyttet til ansvarstaking kan slik være viktig når barnevernansatte utvikler hjelpetiltak for å ivareta barnas beste.

Krysskulturelle barn har, ifølge Eriksen og Sajjad (2020, s. 105), overlappende identiteter. Barna bærer ikke bare identitet knyttet til en gruppe, men har også overlappende identitet knyttet til grupper i samfunnet de nå er en del av. Eriksen og Sajjad (2020, s. 107) forklarer nærmere at en person har en rekke identiteter, og hvilken av dem som til enhver tid aktiveres, avhenger av konteksten. Økt forståelse knyttet til krysskulturelle barns kollektive ansvarserfaringer kan gi barnevernansatte mulighet for identifisere den rette identiteten i rett tid, for å unngå å aktivere dilemmaer som krysskulturelle barn kan oppleve. Barnevernansattes forståelse av krysskulturelle barns overlappende identiteter kan være viktig når det reflekteres over hva som er barnets beste når tiltak utformes og iverksettes.

Oppsummering og avsluttende betraktninger

I dette kapitlet har vi ved bruk av litteratur belyst hvordan en nyansert forståelse av barns kollektive ansvarserfaringer kan være viktig. I barneverntjenesten skal barn i utsatte livssituasjoner ivaretas på best mulig måte, og litteraturen viser at krysskulturelle barn er godt representert i kategorien utsatte barn som avhenger av hjelpetiltak fra barnevernet (Berg et al., 2017). Vår diskusjon tyder på at det for å ivareta barnets beste kan være viktig at barnevernansatte styrker sin kulturkompetanse og benytter nyansert kunnskap om krysskulturelle barns kollektive ansvarserfaringer. Kollektiv ansvarstaking kan betraktes som destruktiv parentifisering i Norge og i andre europeiske land, men ansvarstakingen vil trolig i enkelte land kunne assosieres med adaptiv parentifisering. Kunnskap om skillet mellom individuell og kollektiv orientering når det gjelder ansvarstaking, samt forholdet mellom kollektiv ansvarstaking og

identitet, kan også være viktig for barnevernansattes forståelse av krysskulturelle barns situasjon når det skal utredes og iverksettes tiltak for å ivareta et barns beste. Økt kulturkompetanse kan slik utvide handlingsrommet for tjenesteutøvelse. Det er behov for empiriske undersøkelser som tematiserer krysskulturelle barns kollektive ansvarserfaringer og barnevernansattes muligheter og begrensninger for å imøtekomme disse barnas behov for hjelp og støtte.

Referanser

- Abebe, T., Waters, J. & Skelton, T. (Red.). (2017). *Laboring and Learning*. Singapore: Springer.
- Abebe, T. & Bessell, S. (2011). Dominant discourses, debates and silences on child labour in Africa and Asia. *Third World Quarterly*, 32(4), 765–786. <https://doi.org/10.1080/01436597.2011.567007>
- Andersen, O. J., Moldenæs T. & Torsteinsen, H. (Red.). (2017). *Ledelse og skjønnsutøvelse. Analyse, intuisjon, forhandlinger*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Aufseeser, D., Bourdillon, M., Carothers, R. & Lecoufle, O. (2018) Children's work and children's wellbeing: Implications for policy. *Development Policy Review*, 36(2), 241–261. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/dpr.12215>
- Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet. (2020). *Årsrapport 2019*. Hentet fra https://bufdir.no/globalassets/global/nbbf/bufdir/arsrapport_2019_barne_ungdoms_og_familiedirektoratet_oppslag.pdf
- Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet. (2019). Barnevernets ansvar og organisering. Hentet fra https://bufdir.no/Barnevern/Fagstotte/Samarbeid_mellom_helse_og_barnevern/Tilbud_og_tjenester/Barnevernets_organisering/
- Barnevernloven. (1992). Lov om barneverntjenester (LOV-1992-07-17-100). Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1992-07-17-100>
- Berg, B., Svendsen, S. & Haraldsvik, M. (2019). *Enslige mindreårige i Stavanger. Tiltak, organisering og samarbeid* (Rapport fra NTNU Samfunnsforskning). Hentet fra <https://samforsk.no/Sider/Publikasjoner/Enslige-mindre%C3%A5rige-i-Stavanger--Tiltak,-organisering-og-samarbeid.aspx>
- Berg, B., Paulsen, V., Midjo, T., Haugen, G. M. D., Garvik, M. & Tøssebro, J. (2017). *Myter og realiteter. Innvandreres møter med barnevernet* (Rapport fra NTNU Samfunnsforskning). Hentet fra <https://samforsk.no/Publikasjoner/2017/Myter%20og%20realiteter%20-%20endelig.pdf>
- Boine, E. M. (2010). *Kulturorientert praksis – en veileder*. Tromsø: Barnevernets utviklingssenter i Nord-Norge.

- Bourdillon, M., Levison, D., Myers, W. & White, B. (2011). *Rights and wrongs of children's work*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.
- Crivello, G., Vennam, U. & Komanduri, A. (2012) «Ridiculed for not having anything»: Children's views on poverty and inequality in rural India. I J. Boyden & M. Bourdillon (Red.), *Childhood poverty: Multidisciplinary approaches* (s. 218–236). Basingstoke, England: Palgrave Macmillan.
- De forente nasjoner. (1989). *FNs konvensjon om barnets rettigheter*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/fns-barnekonvensjon/id88078/>
- Endringslov til barnevernloven. (2020). Lov om endringer i barnevernloven (samtaleprosess, årlig tilstandsrapportering m.v. (LOV-2020-06-19-74). Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/LTI/lov/2020-06-19-74>
- Engebriksen A. I. (2020). Omsorg og barn utenfor barndommen. I K. Eide (Red.), *Barn på flukt. Psykososialt arbeid med enslige mindreårige flyktninger* (2. utg., s. 149–170). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Engebriksen, A. I. (2017). Marianne Rugkåsa, Signe Ylvisaker og Ketil Eide: Barnevern i et minoritetsperspektiv. Sosialt arbeid med barn og familier. *Norsk sosiologisk tidsskrift*, 1(4), 338–341. <https://doi.org/10.18261/issn.2535-2512-2017-04-07>
- Engebriksen, A. I. (2011). Ali's disappearance: The tension of moving and dwelling in the Norwegian welfare society. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 37(2), 297–313. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2010.521324>
- Engebriksen, A. I. & Fuglerud, Ø. (2009). *Kultur og generasjon. Tilpasningsprosesser blant somaliere og tamiler i Norge*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Eriksen, T. H., Sajjad, T. A. (2020). *Kulturforskjeller i praksis. Perspektiver på det flerkulturelle Norge* (7. utg.). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Eriksen, T. H. & Sajjad, T. A. (2015). *Kulturforskjeller i praksis. Perspektiver på det flerkulturelle Norge* (6. utg.). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Eriksen, T. H. (1998). *Små steder – store spørsmål. Innføring i sosialantropologi* (2. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Erstad, I. (2015). *Here, now and into the future: Child rearing among Norwegian-Pakistani mothers in a diverse borough in Oslo, Norway* (Doktorgradsavhandling). Universitetet i Oslo, Oslo. https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/50187/Erstad_phd%20materie.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Espedal, B. & Kvitastein O. A. (2014). Handlingsrom og læring. I R. Rønning, W. Brochs-Haukedal, L. Glasø & Matthiesen, S. B. (Red.), *Livet som leder. Lederundersøkelsen 3.0*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Espedal, B. (2008). Handlingsrom for ledelse. *Beta*, 22(2), 20–38.
- Forandringsfabrikken. (2013). *MinoritetsRåd fra unge i barnevernet til myndighetene og barnevernet* (Rapport). Hentet fra <http://www.forandringsfabrikken.no/article/forandringsfabrikken.no-article-minoritetsråd>

- FN-sambandet. (2019). *Barnekonvensjonen*. Hentet fra <https://www.fn.no/Om-FN/Avtaler/Menneskerettigheter/Barnekonvensjonen>
- Fylkesnes, M. K. & Paulsen, V. (2019) Barnevern og migrasjon: barnevernspedagogen i møte med familier med kort botid i Norge. I I. Studsrød, V. Paulsen, I. Kvaran & K. Mevik (Red.), *Barnevernspedagog. En grunnbok*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Grønvold, E. & Støre, J. (2010). *Miljøarbeid i barnevernet. Systematikk og refleksjon*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hambrick, D. C. & Finkelstein, S. (1987). Managerial discretion: A bridge between polar views of organizational outcomes. *Research in Organizational Behavior*, 9, 369–406.
- Hastrup, K. (1995). *A passage to anthropology. Between experience and theory*. London: Routledge.
- Haugland, B. S. M. (2006) Barn som omsorgsgivere: Adaptiv versus destruktiv parentifisering. *Tidsskrift for norsk psykologforening*, 43(3), 211–220. https://www.researchgate.net/profile/Bente_Haugland/publication/277631511_Barn_som_omsorgsgivere_Adaptiv_versus_destruktiv_parentifisering/links/556ee09008aeccd7773f8841.pdf
- Høgmo, K. (2012). «Jeg liker å arbeide». *En studie av barns erfaringer og initiativ som arbeidende bønder og elever i en peruansk fjellandsby* (Masteroppgave). Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Trondheim.
- Høstmælingen, N., Kjørholt, E. S. & Sandberg, K. (2020). *Barnekonvensjonen. Barns rettigheter i Norge* (4. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Barne- og likestillingsdepartementet. (2019). Høring – forslag til ny barnevernlov [Høringsnotat]. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/contentassets/7a124c63b81b487e9d79ae44b73a2b70/horingsnotat-ny-barnevernsllov---april-2019-.pdf>
- Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDI). (2018). Bosetting av enslige mindreårige flyktninger. Hentet fra <https://www.imdi.no/planlegging-og-bosetting/slik-bosettes-flyktninger/enslige-mindrearige-flyktninger/>
- International Labour Office (ILO). (2017). *Global estimates of child labour. Results and trends, 2012–2016* (Rapport). Hentet fra https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_575499.pdf
- James, A., Jenks, C. & Prout, A. (1999). *Den teoretiske barndom*. København: Gyldendal.
- Jávo, C. (2010). *Kulturens betydning for oppdragelse og atferdsproblemer*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Jenkins, R. (2014). *Social identity* (4. utg.). London: Routledge.
- Johansen, J. I, Juell, I. H. & Lysvold, S. S, (2019, 6. mars). Dette er Norges best betalte ungdomsjobb. *nrk.no*. Hentet fra <https://www.nrk.no/nordland/dette-er-norges-best-betalte-ungdomsjobb-1.14460719>

- Jurkovich, G. J. (1997). *The plight of the parentified child*. New York: Brunner Mazel.
- Kvello, Ø. (2015). *Barn i risiko. Skadelige omsorgssituasjoner* (2. utg.). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Lauritsen, K. & Berg, B. (2019). Familien i eksil – om å finne fotfeste i et nytt land. I K. Kalkman og S. Kibsgaard (Red.), *Vente, håpe, leve. Familier på flukt møter norsk hverdagsliv* (s. 23–37). Oslo: Universitetsforlaget.
- Lidén, H. (2017). *Barn og migrasjon. Mobilitet og tilhørighet*. Oslo: Universitetsforlaget.
- McPhatter, A. R. (1997). Cultural competence in child welfare: What is it? How do we achieve it? What happens without it? *Child Welfare*, 76(1), 255–278. <https://psycnet.apa.org/record/1997-02207-006>
- Montgomery, H. (2008). *An introduction to childhood. Anthropological perspectives on children's lives*. Hoboken, NJ: Wiley-Blackwell.
- Morrow, V. (2017) Intersections of school, work, and learning: Children in Ethiopia, India, Peru, and Vietnam. I T. Abebe, J. Waters & T. Skelton (Red.), *Laboring and learning* (s. 155–177). Singapore: Springer.
- NOU 2009: 22. (2009). Det du gjør, gjør det helt – Bedre samordning av tjenester for utsatte barn og unge. Hentet fra <https://www.regjeringen.no>
- Paulsen, V., Wendelborg, C., Riise, A., Berg, B., Tøssebro, J. & Caspersen, J. (2020). *Ettervern – en god overgang til voksenlivet? Helhetlig oppfølging av ungdom med barnevernerfaring* (Rapport fra NTNU Samfunnsforskning). Hentet fra: <https://samforsk.no/Publikasjoner/2020/Ettervern%20-%20en%20god%20overgang%20til%20voksenlivet%20WEB.pdf>
- Proff, A., Proff, G., Toresen, G. & Steinrem, I. (Red.). (2018). Barnas barnevern: trygt, nyttig og samarbeidende for barn. Oslo. Universitetsforlaget.
- Punch, S. (2003). Childhoods in the majority world: Miniature adults or tribal children? *Sociology*, 37(2). <https://doi.org/10.1177/0038038503037002004>
- Salole, L. (2018). *Identitet og tilhørighet. Om ressurser og dilemmaer i en krysskulturell oppvekst* (2. utg.). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Saus, M., Salamonsen, A., Douglas, M., Hansen, K. L. & Thode, S. K. (2018). Utredning om barnevern for den samiske befolkningen, innvandrere og nasjonale minoriteter i Norge. Kompetansehevende tiltak, kunnskapsmiljø og samiske barns særlige rettigheter (Rapport 2 2018). Hentet fra <https://bufdir.no/nn/Bibliotek/Dokumentside/?docId=BUF00004500>
- Saus, M. (2006). *Metoder for barnevernet i samiske områder* (Hefte 5, Kultur og barnevernsarbeid). Tromsø: Barnevernets utviklingscenter i Nord-Norge. Hentet fra <https://uit.no/Content/233094/Hefte%205,%20Metoder%20for%20barnevernet%20i%20samiske%20omr%20E5der,%20Saus%202006.pdf>
- Schrumpf, E. (2007). *Barndomshistorie*. Oslo: Samlaget.

- Schönfelder, W., Andersen, S. T. & Kane, A. A. (2018). Handlingsrom i barnevernet. I W. Schönfelder, W., S. T. Andersen & A. A. Kane (Red), *Handlingsrom i barnevernet. Muligheter og begrensninger for profesjonsutøveren* (s. 13–16). Bergen: Fagbokforlaget.
- Skivenes, M. (2018). Barneperspektiv i fokus. I A. Proff, G. Proff, G. Toresen & I. Steinrem, I. (Red). *Barnas barnevern: trygt, nyttig og samarbeidende for barn* (s. 12–17). Oslo: Universitetsforlaget.
- Statistisk sentralbyrå. (2020). Færre fekk tiltak fra barnevernet. Hentet fra <https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/faerre-fekk-tiltak-fra-barnevernet>
- Stewart, R. (1982). A model for understanding managerial jobs and behavior. *Academy of Management Review*, 7(1), 7–13.
- Strand, T. (2007). *Ledelse, organisasjon og kultur* (2. utg.). Bergen: Fagbokforlaget.
- Ulvik, O. S. (2019). Barn, hverdagsliv og sosial deltakelse – tenkeredskaper fra en sosiokulturell tradisjon. I I. Studsrød, V. Paulsen, I. Kvaran & K. Mevik (Red.), *Barnevernspedagog. En grunnbok* (s. 119–133). Oslo: Universitetsforlaget
- Williams, C. C. (2005). Training for cultural competence. *Journal of Ethnic & Cultural Diversity in Social Work*, 14(1–2), 111–143.